

PARANIN İCADI

FİNANS İTALYANCA KONUŞURKEN

ALESSANDRO
MARZO MAGNO

Tellekt

ÇEVİRİ: İ. UTKU KAVASOĞLU

PARANIN İCADI
FİNANS İTALYANCA KONUŞURKEN

Tellekt_21

Paranın İcadı: Finans İtalyanca Konuşurken, Alessandro Marzo Magno

Çeviri: İ. Utku Kavasoglu

L'invenzione Dei Soldi: Quando La Finanza Parlava Italiano

İlk basım (çeviriye kaynak alınan basım): Garzanti Libri, 2013

© 2013, Alessandro Marzo Magno

© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: Ocak 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Editör: Nükhet Polat

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Marinus van Reymerswaele, The Money Changers, 1548 (Bilbao Fine Arts Museum)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-11-8

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

PARANIN İCADI
FİNANS İTALYANCA KONUŞURKEN
ALESSANDRO MARZO MAGNO

ÇEVİRİ:
İ. UTKU KAVASOĞLU

Tellekt

ALESSANDRO MARZO MAGNO, 1962'de Venedik'te doğdu. Venedik Ca' Foscari Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra gazeteciliğe başladı. *Diario*, *Linkiesta*, *Focus Storia*, *Il Sole 24 ORE* gibi dergilerde çalıştı. Yugoslavya Savaşları sırasında savaş muhabirliği yaptı, 2001'de bu savaşı ele alan *La guerra dei dieci anni. Jugoslavia 1991-2001* (On Yıllık Savaş. Yugoslavya 1991-2001) kitabını yayına hazırladı. Milano Devlet Üniversitesi'nde ve Ljubljana Üniversitesi'nde yemeğin tarihi, yemek ve savaş konulu seminerler verdi. 2008'den itibaren tarih yazarlığına ağırlık veren Marzo Magno on beşin üzerinde kitap yayımladı.

İ. UTKU KAVASOĞLU, 1985'te İzmir'de doğdu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tamamladı. Yayıncılık sektöründe çalıştı. Bologna ve Strasbourg üniversitelerinde edebiyat yüksek lisansı yaptı. 2016'dan bu yana İtalya'da yaşıyor. İngilizce, Fransızca ve İtalyancadan kitap çevirileri bulunuyor.

“Şimdiki zamanın çirkinliğinin gemiŖe d6n6k
bir değeri vardır.”

Karl Kraus

Mirjam'a

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
1. MADENÎ PARALAR VE DEĞERLİ METALLER	15
2. BANKALAR VE BANKERLER	45
3. İFLASLAR VE ÇÖKÜŞLER	83
4. SOYGUNCULAR VE KALPAZANLAR	109
5. SİGORTALAR VE POLİÇELER	125
6. REHİN VE YÜKÜMLÜLÜK	149
7. FAİZ VE KAMBIYO	173
8. ÇİFT TARAFLI KAYIT VE ABAKÜS	191
9. TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR	209
10. ÖFKELİLER İTALYANLARA KARŞI	219
11. TAHVİLLER VE KAMU BANKASI	233
12. FİNANSIN BEŞİKLERİ	249
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	285

YER VE KİŞİ ADLARI DİZİNİ	295
KREDİ KURULUŞU, BANKA, DARPHANE, MONTE DI PIETÀ VE BORSA DİZİNİ	303

TEŞEKKÜR

Kredinin tarihine ilişkin bu kitabın yazımını pek çok kişiye borçluyum. Bunlardan en önemlisi 80'li yıllarda üniversiteden ve içki masalarından arkadaşım olan, şimdi Fiesole'deki Avrupa Üniversitesi'nde ders veren Luca Molà'ya olan borcum: Onun eşsiz danışmanlığı ve kaynakçaya ilişkin yönlendirmeleri olmasaydı bu kitabın yazımına başlamazdım bile. Geri ödeme için ısmarlanacak spritz kokteyli (elbette acı likörle hazırlanmış olanı) dağının ölçüsüzce büyümüş olması gerçeğine içten bir teşekkür eşlik ediyor.

Floransa'daki kredi tarihiyle ilişkili yerleri gezerken bana eşlik eden ve aile arşivini açan Niccolò Capponi'ye teşekkürler. Bana Cenova'nın finans dünyasının yanı sıra büyük bir şefkatle düzenlediği Casa di San Giorgio arşivlerini gösteren Giuseppe Felloni'ye teşekkürler (çalışmasına <http://www.lacasadisangiorgio.it> adresinden erişilebilir). Şayet İtalya medeni bir ülke olsaydı bu arşiv ulusal bir gurur kaynağı teşkil ederdi, bunun yerine emekliliğe ayrılmış bir akademisyenin iyi niyetli çabalarına bırakılmış halde. İyi ki de öyle.

Floransa söz konusu olduğunda Niccolò'nun kibar eşi Maria'ya ve oğulları Vincenzo'ya da teşekkür etmek istiyorum. Ufaklık henüz bana çok yardım etmemiş olsa da gülümsemeleriyle ziyaretlerimi aydınlattı. Cenova'da bana San Giorgio Sarayı'nın kapılarını açan sevgili Giovanna Massardo'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Roma'daki Fransız büyükelçisi Simona Zacchin, Fransız Kültür Merkezi'nde muhafaza edilen bir süreli yayında çıkan makalenin kopyasına ulaşmamı sağlama inceliği gösterdi. Bocconi Üniversitesi'nden Fulvio Ortu ve Paolo Mottura beni dinleme, bana tavsiyelerde bulunma ve katıksız bir amatörün sorularına cevap verme nezaketinde bulundular. Lugano'daki Franklin College Switzerland'da ekonomi dersleri veren Andrea Terzi ve Vera Dianova, Bocconi Üniversitesi'nden Caterina Sclafani taslak metinleri okuma zahmetine katıldılar. Alberto Foà ve Rony Hamauı bana eşsiz yol gösterimleri ve açıklamalarda bulundular. Raffaele Cicala bilgece tavsiyelerinin yanı sıra bana paha biçilemez bir lojistik destek sunarken Andrea Consorti çalışmamı taçlandırdı.

Bu kitabın bir fikir olarak aklıma düşmesinden doğumuna dek somut katkıda bulunanlara da teşekkür etmek isterim: Milano'daki ofisindeki bir sohbet sırasında ortaya çıkan fikir nedeniyle ilkin yazar ajanslığımı yürüten Vicki Satlow'a ve kitabın gelişme aşamasını takip eden Garzanti Yayınevi'nin eski yayın yönetmeni Oliviero Ponte di Pino'ya teşekkürler.

Elbette eşim Mirjam ve oğullarımız Marco ve Peter'a, onlarla vakit geçirmek yerine klavye tuşlarına basmayı tercih eden bir eşe ve bir babaya katlandıkları için teşekkür ediyorum.

Son olarak şu anda adları aklıma gelmeyen herkesten özür diliyorum: Onlara da teşekkürü bir borç bilirim.

MADENÎ PARALAR VE DEĞERLİ METALLER

Meseleyi olanca çıplaklığıyla ortaya koyalım: Roma İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından madenî para rafa kalkar. Ortaçağ'da onlara öyle çok da ihtiyaç duyulmaz, madenî parayı destekleyen bir devletin yokluğunda mal temini takas esasına dayanır. Kaldı ki dönemin toplum anlayışının yerini alan basitleştirilmiş tabloda yapılması gerekenler son derece açıktır: Her şey üçe bölünmüştür. En tepede, dualarıyla şeytana karşı savaşan *oratores*¹ (rahipler) bulunur; hemen ardından, kılıçlarıyla kilisenin düşmanlarına karşı koyan *bellatores*² (soylular) gelir; bunlardan sonra ise *laboratores*'in³ (geri kalan herkes) oluşturduğu devasa ve belirsiz kitleler vardır: Bunlar çalışmak suretiyle diğer iki gruptakilerin geçinmesini sağlamakla yükümlüdür, ilahiler söyleyemeyecek ya da kılıç savuramayacak denli meşguldürler. Elbette paraya ihtiyaç duyulmaz: Bir miktar buğday üreten herkes elindekinin önemli bir kısmını derebeyine vermesi gerektiğini

1 (Lat.) Dua edenler. (Y.N.)

2 (Lat.) Savaşanlar. (Y.N.)

3 (Lat.) Çalışanlar. (Y.N.)

bilir. Bu yüzden de ertesi yıl için mahsulün bir kısmını tohumluk olarak ayırmaya ihtiyaç duyar ve yalnızca tüm bunlardan artanı, tabii artarsa, ailesini aklıktan ölmeden geçindirmek için kullanabilir.

Zenginlik anlayışı da, daha ziyade Varyemez Amca örneğine yakın olan, yani altın sikkelerle dolu havuzda yüzen bir derebeyi hayal eden bizimkinden farklıdır. Ortaçağ'da böylesi asla mümkün olmazdı; bunun da son derece basit bir nedeni vardır: Zira o dönemde altın sikkeler yoktu. Ortaçağ'ın zengini, şingırdayan keseleri olan bir derebeyi değil, kendisi için çalışmakla yükümlü ve yaşadığı kaleye ekmek yapması için buğday, biftek yemesi için besi hayvanları getiren (gerçekten de kodamanlar ziyafetlerin bedelini gut hastalığı nedeniyle şişen ve onları acıdan kıvrandıran bacaklarıyla ödüyorlardı) bir köylü kalabalığı temelinde yükselen toprak sahibidir. O dönemin zengini kölelere, vassallara, savaş için askerlere sahiptir ve zamanını av peşinde koşmakla geçirir. Oysa biz, günümüzde böyle birini tanımlamak için zengin yerine varlıklı sıfatını kullanırdık.

Birkaç yüzyıl boyunca bu sistem bildik bir piyes gibi işler: Her geçen gün daha da zenginleşip güçlenen tarikatlar, her şeyi düzenleyen emprezaryolar halini alır; ünlü aktörler gibi hayranlık duyulan ve idolleştirilen şövalyeler, benzerlerini parçalamak için bütün dünyayı dolaşırlar; geri kalanlar ise tüm bu tiyatro oyununu para verip izleyen ve her şeyden önemlisi alkışlamasına izin verilen halk yığınlarını oluşturur.

Lakin bir noktada, bir avuç kum tanesi, Ortaçağ'ın bu sınanmış teatral makinesinin dişlilerini gıcırdatmaya başlar. Tüccar ve zanaatkarlar sahnede belirir: Bunlar kimsenin nereye koyacağını bilemediği aktörlerdir. Dua etmezler, savaşmazlar ve toprağı işlemezler. Kentlerde yaşarlar ve değıştokuş edilebilir ürünler üretmezler – üretseler dahi büyük ölçekli olmaz bu üretim, çiftçilerle dolu bir köyü –diyelim ki– seramik vazolarla veya keten giysilerle doldurduğunuzda ailenizi aklıktan ölmekten kurtaracak buğdayı size kim verir? Ya da yünü kırmızıya boyayıp Venedik'in o paha biçilmez ve çok aranan kızıl kumasını üretseniz, onu gidip bütün gününü tarlada çamura bulanana, tezek küreyen veya ölümcül temmuz güneşi altında ot biçerken güneş çarpması riski taşıyan birine mi sunarsınız? Elbette hayır.

Hal böyleyken Romalıların kullanmış olduğu ve neredeyse unutulmaya yüz tutmuş şey yeniden değer kazanır: Madenî para. Antik Romalıların ona bu adı vermesinin nedeni Campidoglio'nun kazlarıdır. Eğlenceli bir hikâyesi var: Yıl MÖ 390; Galyalılar, Roma adındaki o sinir bozucu hasımlarını bir seferde sonsuza dek ortadan kaldırmının yolunu ararlar. Gece vakti –o dönemde müstahkem bir kasabadan hallice olan– kente sızar ve Campidoglio⁴ hisarına taarruza geçerler. Ne var ki Galyalılar ele geçirmeye çalıştıkları tepenin koruyucusu Juno'yu hesaba katmamıştır. Bu tanrıça, göklerdeki ikametgâhından kutsal hayvanlarını yani kazlarını dürter, onlar da tıslayarak Romalıları uyarır. Uyanıp silahlarını kuşanan Romalılar düşmanı püskürtür. Bunun anısına, “uyarıcı” tanrıça onuruna buraya Giunone Moneta tapınağını⁵ inşa ederler.⁶ Doğrusu *soldo*⁷, *pecunia*⁸ ve *salario*⁹ gibi pek çok kelimenin Latince kökenleri vardır: Bunlar *solidus* (altın sikke), koyun¹⁰ ve tuz¹¹ sözcüklerinden türemişlerdir, bu son ikisi Romalı lejyonerlerin maaşlarını ödemede kullanılırdı (buna karşın örneğin *quatrimo*¹² gibi diğer terimler Ortaçağ'dan günümüze uzanır). Kısacası parayı veren düdüğü çalar: Yiyecek ekmek, giyecek giysi, başını sokacak ev bulmak için Ortaçağ'ın tüccar ve zanaatkarlarının, daha genel anlamda kentlerde yaşayanların paraya ihtiyacı vardı.

İşin aslına bakılırsa parayı kullananlara o karanlık yıllarda da

- 4 Roma kentinin üzerine kurulduğu yedi tepeden biridir. (Ç.N.)
- 5 İtalyancada *ammonitrice* (uyarıcı) ve *moneta* (madenî para) sözcükleri Latince *monere* (uyarmak) fiilinden türemiştir. Tapınağın bulunduğu bölge aynı zamanda Roma İmparatorluğu tarihinde (yaklaşık olarak MÖ 269 yılında) ilk sikkelerin basıldığı darphane olarak da bilinir. (Ç.N.)
- 6 Giorgio Ruffolo, *Testa e croce. Una breve storia della moneta*, Einaudi, Torino, 2011, s. IX. [Aksi belirtilmedikçe dipnotlar yazara aittir. (Y.N.)]
- 7 (İt.) Geç Dönem Roma İmparatorluğu'nda dolaşıma giren ve sonrasında Avrupa'da kullanılmış antik madenî para; *soldo* günümüz İtalyancasında para anlamında kullanılmaktadır. (Y.N.)
- 8 (İt.) Para, malvarlığı. (Y.N.)
- 9 (İt.) Maaş, ücret. (Y.N.)
- 10 İtalyancada *pecora*. (Y.N.)
- 11 İtalyancada *sale*. (Y.N.)
- 12 (İt.) İsmi Latince *quater denari*⁷ den (dört para) türeyen eski madenî para. (Y.N.)

rastlamak mümkündür: Uluslararası büyük tacirler. Takas sistemi kimi zaman insanı epey komik duruma düşürecek durumlara yol açabilirdi, örneğin heybesi biber ve tarçın dolu bir Arap tüccar, Kuzey Avrupa'dan gelen malların en değerlisi olan, lakin kendi ülkesinin çöllerinde pek de işe yarayacağı söylenemeyecek sansar kürkü karşısında büyük olasılıkla kayıtsız kalırdı. Dolayısıyla herkes tarafından kabul edilecek değerli metallere yapılmış ve kolayca taşınabilme avantajına sahip bir avuç küçük disk daha elverişlidir. Çağın gereklilikleri doğrultusunda, her durumda sınırlı olmakla birlikte Arap mankuru ve Bizans *hiperpiro*'nu yetip de artırıyordu. Bunlar düşük miktarlarda ancak geniş bir coğrafyada tedavülde olan altın sikkelere. Örneklerini Kuzey Avrupa'da günümüzde yürütülen arkeolojik kazılarda görmek işten değildir.

Derken Charlemagne gelir ve her şeyi değiştirir. 781 ile 794 yılları arasında Kutsal Roma İmparatorluğu'nun, meşhur pagan selefininkine eşdeğer bir para birimine sahip olması gerektiğini saptar ve yeni bir madenî para basmaya karar verir. Gümüş (her 950 binde birlik ölçüde 1,7 gram) kullanır ve bu sikkeleri Romalıların verdiği adla kutsar: Dinar. Yeri gelmişken yaklaşık 325 gram ağırlığındaki gümüş librelerin 240 dinara eşdeğer olacak şekilde basıldığı altını çizmekte fayda var, dolayısıyla dönemin insanları zamanla “240 dinar” demek yerine “1 lira” demeye başlayacaklardır, bu da az çok, günümüzde bizim “100.000 metre” yerine “100 kilometre” demeyi tercih etmemize benziyor.¹³

Charlemagne uçsuz bucaksız bir imparatorluğa hükmeder ve gümüş parası 9. yüzyıldan itibaren fiilen Avrupa'nın ortak para birimine, bir tür çağının euro'suna dönüşür. Dahası, kuzeyde, günümüzün euro'sundan daha büyük bir başarıya imza atar ve Manş Denizi'ni aşip Orta İngiltere'de (daha birkaç yıl önce Mercia kralı Offa'nın ileride çok tutulacak madenî parayı –penny'yi– bastırıldığı yerde) kullanıma girmeyi başarır.¹⁴ Buna karşın güneyde, Charlemagne'ın tek

13 Carlo M. Cipolla, *Le avventure della lira*, il Mulino, Bologna, 2001, s. 21.

14 Jacques Le Goff, *Lo sterco del diavolo. Il denaro nel Medioevo*, Laterza, Roma-Bari, 2010, s. 6.

ortak parası Toskana sınırlarında takılıp kalır. Güney İtalya, Arapların ve Bizans İmparatorluğu'nun etki alanıdır ve dinar buraya sızamaz. Arada yer alan Roma ise dönem dönem değişmekle birlikte, bezant ve mankur, veyahut dinar kullanmaktadır. Hepsi birden, hani denir ya, tek bir gümüşten ayağa yaslanır: Bimetalizm¹⁵ “imkânsız bir lüks”¹⁶ olarak kalır; Charlemagne Avrupa'sında kimsecikler altın madenî para basmayı hayal bile edememektedir.

Bu noktada libre –Latincesi *libra*–, lira halini alır; İngilizcede *pound* olarak adlandırılır, Almanca konuşulan ülkelerde ise ölçü birimi olarak Köln markı kullanılır. İki yüzyıl sonra euro'nun içinde eriyip gidecek olan Avrupa'nın tek para birimi liranın bin yıllık serüveni işte böyle başlar. Bu arada birkaç yüzyıl geçer ve yeni bir ünlü para birimi doğar: 15. yüzyılın ikinci yarısına doğru, Habsburg Hanedanı'na bağlı Tirol eyaletinde, daha kesin bir dille söylemek gerekirse (San Gioacchino Vadisi'nde yer alan) St. Joachimsthal'da¹⁷ gümüş madeni çıkarılmaya başlanır ve bununla taler basılır, iki yüzyıl sonra İngilizler bu Almanca ismi kırıp onu dolara çevireceklerdir (ve Hollandalılar ona *daalder* adını vereceklerdir).¹⁸

Hesaplama kolaylığı açısından, liranın hayalî bir çarpanı olarak düşünülen para 12 dinara eşdeğerdir. Dolayısıyla, 1 lira=20 para=240 dinar sistemi yaratılır, bu sistemde lira ve para yalnızca birer hesap birimidir. Bu hesaplama biçiminin, Kıta Avrupa'sında Napoléon dönemine kadar kullanımda kaldığı düşünülürse kendi başına büyük bir başarıdır. Onluk metrik sistemi ilkin Fransa'da yürürlüğe sokan ve burada kusursuzlaştıran bizzat Napoléon'un kendisidir. Büyük Britanya'da 1 pound=20 şilin=240 penny esasına göre yapılan hesaplama ancak 1971 Şubat'ında, Manş'ın ötesinde fiyatların 12'ye değil de 10'a bölünerek hesaplanmaya başladığı dönemde –pek çoklarının şaşkın bakışları altında– sahneyi terk eder.

15 Altın ve gümüşe dayalı para sistemi; çift maden sistemi. Bu sistemde altın ve gümüş arasında belli bir değer oranı bulunur. (Ç.N.)

16 Jean Favier, *L'oro e le spezie. L'uomo d'affari dal Medioevo al Rinascimento*, Garzanti, Milano, 1990, s. 138.

17 Günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Jáchymov kasabası. (Ç.N.)

18 Carlo M. Cipolla, *Piccole cronache*, il Mulino, Bologna, 2010, s. 32.

Birkaç yüzyıl boyunca Charlemagne'ın parasal sistemi büyük bir başarıyla işler. Gümüş dinar yerel ticareti tatmin ederken, uluslararası ticarete –elbette sınırlı bir ölçekte olmak kaydıyla– farklı biçimlerde de olsa altın kullanımına devam edilir: Külçe altın, işlenmiş olarak mücevher halinde, hatta daha önce bahsi geçen Arap dinarı (veya mankur) ve Bizans (1093 yılından itibaren *biperpiron* adını alacak olan nomizma veya *bizant*) sikkeleri biçiminde. Her şeyden önemlisi, o dönemde altın ve gümüşün satın alma gücü bugünkünün çok ötesindedir. “Charlemagne döneminde yarım liraya iki tarla ve bir kuru satın alınabiliyordu.”¹⁹

Ama bu durum uzun sürmez: Yıllar geçtikçe Charlemagne dinarı değer kaybeder. Aradan geçen zaman zarfında kıtayı paylaşan çeşitli devletler madenî paranın değerini düşürerek bundan çıkar sağlamaya çalışır, diğer bir deyişle bu madenî diskler içindeki saf gümüş oranını azaltırlar.²⁰ Sistem kaçınılmaz olarak dengesizleşir: Artık bir libre gümüş ile 240 adetten fazla sikke basılır, yine de liranın nominal değeri (240 dinar) değişmez.

Buna karşın altın ve gümüş arasındaki oran 1:12 değeri etrafında dalgalanacak şekilde üç aşağı beş yukarı sabit kalır, yani bir altın alabilmek için 12 gümüş ödemek gerekmektedir. Bir Charlemagne lirası, 30 gram saf altının değerinden biraz daha fazlasına karşılık gelmektedir, fakat bir yüzyıl sonra –İmparator Otto döneminde– bir lira 25 gram saf altının değerinden biraz daha azına denk düşer.²¹ Lakin altının sahip olduğu üstünlüğün evrensel boyutta kabul gördüğü söylenemez: Uzaklardaki Çin’de ve aynı zamanda yakınlardaki Viking İskandinavya’sında sarı metal yerine gümüş tercih edilir.²²

1000’li yılların şafağında Kuzey İtalya, Avrupa’nın ekonomik olarak en gelişmiş bölgesidir ve ticareti sürdürmek için gereken para

19 *Lo sterco del diavolo*, s. 27.

20 Madenî para sisteminin uygulandığı dönemlerde madenî paranın altın ya da gümüş içeriğinin yani saflık derecesinin (ki burada henüz sadece gümüş akçe söz konusudur) azaltılmasına taşış denilmektedir ve Osmanlı döneminde de sıkça başvurulan bir yöntemdir. (Ç.N.)

21 *Lo sterco del diavolo*, s. 27.

22 *Piccole cronache*, s. 19.

Pavia, Milano, Verona ve Lucca'daki darphanelerden gelir. Madenî para basan özel kişilerin kazançları, “senyoraj hakkı”²³ adı verilen bir gelirden, yani gümüş külçelerinin sikkelere dönüştürülmesi işlemi sırasında artakalan değerli metallerin yüzdesinden oluşur. Doğal olarak, darphanelerin paranın maden değerini düşürmekte çıkarı vardır, zira ne kadar çok sikke basarlarsa ödeme olarak o kadar çok değerli metali cebe indirirler. Ama aynı zamanda hazinenin de “yasal değerini sabit tutarak sürekli daha düşük oranda değerli metal içeren sikke basıp piyasaya sürmek”le bir alıp veremediği yoktur.²⁴

Charlemagne sonrası dönemde ortaya çıkan devletlerde, her darphane kendi kafasına göre işler ve elde edilen kazancın marjını artırmak amacıyla enflasyona yol açacak şekilde paranın maden değerini düşürmenin yollarını arar. Dolaşımdaki farklı dinarlar artık kendi aralarında değıştokuş edilebilir olmaktan çıkar ve bu haliyle kur değerleri de farklılık gösterir: Lucca'da basılan lira artık ne Pavia'da ne de Verona'da basılana denktir. 10. yüzyıldan itibaren bozulma hızlanır ve sikkelerdeki gümüş oranı zaman içinde düşerken bakır oranı artar, öyle ki renklerindeki belirgin koyulaşma nedeniyle “esmer”, “esmercik” olarak adlandırılırlar.

Dinar kaprisli, kolay öfkelenir bir hayvandır ve her zaman ondan beklenildiği gibi davranmaz. Sürekli olarak değerinin düşürülmesiyle, artık kimsenin darphanelere değerli metal getirmemesi beklenebilir. Ama hayır, bu gerçekleşmez çünkü aynı miktarda gümüş kullanarak daha fazla sayıda sikke elde edilmektedir ve bu duruma bir avantaj elde edildiği yanılısaması eşlik eder.²⁵ Parasal illüzyon adı verilen bu psikolojik faktör sayesinde enflasyona yol açan devletler yüzyıllar boyunca iyi kötü idare edebilmiştir.

“12. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey İtalya'daki herhangi bir darphanede basılan dinar, acınası boyutlara ve görünüşe bürünmüş-

23 Paranın üretim maliyeti ile nominal değeri arasındaki farktır. Modern ekonomik sistemlerde teknik olarak bu hak para basma tekeline elinde bulunduran merkez bankasıdır. (Ç.N.)

24 Gino Luzzatto, *Storia economica d'Italia. Il Medioevo*, Sansoni, Floransa, 1963, s. 277.

25 *Le avventure della lira*, s. 38.

tür: Düşük alaşım, küçük ve ince, kolayca kaybedilebilen ve hatta kırılıp dağılabilen çirkin bir yuvaraktır.²⁶ Venedik dinarı öyle hafiflemişti ki neredeyse suda batmadan kalabiliyordu.²⁷ 1164'e gelindiğinde Pavia'da basılan dinar 0,2 gram saf gümüş içerirken yüz elli yıl önce bu miktar bir gramdır. 11. ve 12. yüzyıllarda yaşanan enflasyonun etkileri günümüz nümizmatikliği üzerinde bile hissedilir: O dönemin madenî paralarının değeri düşüktür, küçük boyutlarda ve çirkindirler, içerdikleri değerli metal oranı azdır ama her şeyden önemlisi sıra dışı ölçüde yaygındırlar.

Buna karşın aynı dönemde, Charlemagne dinarının değeri düş-tükçe ticaret gelişir. Tüccarların alışverişlerinde kullandıkları aracın madenî paralardan oluştuğu düşünülürse bu sürekli ufalan sikkelerin kısa sürede işlevsizleştiği su götürmez. Kimi durumlarda bir dinara karşılık gelen madenî para öyle değersizleşir ki kullanımdan kalkar ve yerini *quattrino*, yani dört dinar değerindeki bir sikkeye bırakır: 13. yüzyıl sonunda Floransa'da bir somun ekmeğin değerine eşittir.²⁸

"10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar geçen sürede İtalyan mucizesi gerçekleşir. Nüfus beş milyondan 12,5 milyona çıkar: İki buçuk misline katlanır. Üretim 4,5 katına çıkar, kişi başına düşen ürün miktarı yüzde 50-70'lik artış gösterir."²⁹ Kilise ve imparatorluk arasındaki çatışma, kentlerin gelişebileceği bir boşluk sağlar; İtalya, Kıta Avrupası ile Akdeniz'in doğusu arasındaki bağlantı yollarının merkezindedir. Kent surlarının gerisinde burjuvazi doğar: Bunlar Amalfi, Pisa, Cenova, Floransa ve Venedik'in kendilerini uluslararası ticaret merkezleri olarak benimsettikleri yıllardır.

Bu noktada ihtiyaç duyulanı tedarik etmek gerekir: Charlemagne dinarı artık hiçbir işe yaramamaktadır ve İtalya'nın ticaret kentleri, para basımında kartları yeniden karmaya çoktan hazırdır. Bu hiç yoktan ortaya çıkmış bir devrim olmayacaktır, zira modern ekonomi

26 Carlo M. Cipolla, *Il fiorino e il quattrino. La politica monetaria a Firenze nel 1300*, il Mulino, Bologna, 1982, s. 116.

27 *Lo sterco del diavolo*, s. 28.

28 *Lo sterco del diavolo*, s. 55.

29 "The Venetian Money Market", 50.

ve finansın doğuşu anlamına gelecek ve bizimki de dahil olmak üzere, yüzyıllar boyunca gelecek kuşakların hayatını etkileyecektir.

Atılacak ilk adım adlı adınca sikke darp etmektir. Bu hem uygun bir ödeme aracına sahip olmak hem de siyasi prestij kazanmak anlamına gelir. Yeri gelmişken, “darp etmek” denmesinin sebebi şudur: Altın, gümüş veya bakır, diskler meydana getirmek üzere kelimenin gerçek anlamıyla bir kalıp üzerinde dövülürdü; bir-iki çekiş darbesi – işte buyurun darphaneden çıkan yeni bir sikke daha (kelime dağarcığımızı olanca ağırlığıyla giren bir başka deyiş).

Cenova 1138’de kendi gümüş parasını piyasaya sürmeye başlar; Venedik bunu 50 yıl arayla, 1184’te yani Verona dinarının lagünde dolaşımdan kalktığı dönemde takip eder³⁰ ve –kimse umursamasa bile eskiden beri mevcut olan– yerel darphane büyük bir iştahla yeniden para basmaya koyulur. Floransa’nınsa tek bir darphanesi dahi yoktur ve bunları ancak 12. yüzyıl sonu, 13. yüzyıl başlarına doğru açar.

İşin gerçeği Friedrich Barbarossa da bunu denemek ister ve 1160 yılı civarında, Lombard kavimlerine karşı savaşırken yeni imparatorluk sikkeleri bastırır. Her biri yarım gram saf gümüş içeren bu madenî paralar gerçekten de o dönemde Pavia’da veya Milano’da darp edilenlerden iki kat fazla maden içeriğine sahiptir. Ancak Friedrich Barbarossa’nın hamlesi görünüşü kurtarmak için girişilen siyasi bir manevra olarak kalır. Oysa tüccar cumhuriyetler kendi açılardan, ticari gereksinimlerini karşılayacak sağlam bir maddi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Yeni basılan bu dinar da istenen sonucu vermez: Liman cumhuriyetlerinin Ortadoğu’dan ithal edip tüm Avrupa’ya ihraç ettikleri önemli malların değerini karşılayamayacak kadar küçüktür. İhtiyaç duyulan başka bir şeydir ve bu da *grosso*³¹ olarak adlandırılır: İsminden de anlaşılacağı üzere büyük boyutlarda bir sikkedir.

30 Louise Buenger Robbert, “The Venetian Money Market 1150 to 1229”, *Studi veneziani*, 1971, Cilt 13, s. 17.

31 (İt.) Büyük. Ortaçağ Avrupa’sında *grosz*, *groschen*, *gros* adıyla farklı dönemlerde farklı ülkelerde dolaşıma giren gümüş sikke. Çeşitli kaynaklar Türkçedeki kuruş sözcüğünün etimolojik kökenini bu madenî paraya dayandırmaktadır. (Ç.N.)

Alessandro Marzo Magno, okurları günümüz finans sisteminin kökenlerine doğru, paranın kalbinin attığı Ortaçağ ve Rönesans İtalya'sını odağına alarak bir keşif gezisine çıkarıyor: Tüccar ve zanaatkarların tarih sahnesinde belirmesiyle gerçekleşen değişim; madeni paranın ticari bir mala dönüşmesiyle tüccarın bankere evrilmesi; darphanelerin, bankaların, sigorta ve kredi kuruluşlarının, kalpazanlığın ve tefeciliğin serüveni; yükseliş ve iflaslar; iflasların beraberinde getirdiği kamu bankacılığıyla devletin bankere, bankanın ise devlete dönüşüm süreci gibi finans evrenine dair temel izlekler...

İmparatorlar, kilise liderleri ve finans dünyasının iplerini ellerinde bulunduran zengin ailelerin yanı sıra tarih kitaplarında pek rastlanmayan renkli kişiliklerin boy gösterdiği ve ilginç anekdotların yer aldığı *Paranın İcadı*, doyurucu ve keyifli bir okuma serüveni vaat ediyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-11-8

9 786257 118118